

УДК 347.64

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.71>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА СІМЕЙНУ ТУРБОТУ ЧЕРЕЗ ОПІКУ ТА ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Юніна М.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКП,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0311-4591*

Красільников В.П.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0009-0000-8217-6998*

Юніна М.П., Красільников В.П. Реалізація права дитини на сімейну турботу через опіку та піклування в умовах воєнного стану.

У статті досліджено проблему реалізації права дитини на сімейну турботу через інститути опіки та піклування в умовах воєнного стану в Україні. При цьому увагу акцентовано на зростанні ризиків втрати сімейного середовища через масові переміщення, евакуацію, втрату батьків та руйнування інфраструктури. У статті також аналізується чинне законодавство у цій сфері, зокрема положення Цивільного та Сімейного кодексів, норми Закону «Про охорону дитинства», при цьому вказується на адаптацію чинного законодавства до воєнних реалій (спрощені процедури опіки, тимчасове влаштування дітей під нагляд військових адміністрацій).

Проаналізовано та визначено ключові виклики, до яких відносять відсутність документів у дітей, дефіцит кваліфікованих фахівців, недостатня координація між органами влади та міжнародними організаціями. На основі даних Міністерства соціальної політики показано динаміку зростання сімейних форм влаштування дітей (опіка, прийомні сім'ї) та зменшення інституційного догляду, що поєднується наразі із загостренням потреб в оперативному реагуванні, психологічному супроводі та цифровій трансформації системи.

Авторами пропонується комплекс заходів для врегулювання відносин опіки та піклування з метою ефективної реалізації прав дітей на сімейну турботу в умовах воєнного стану, зокрема, посилення підтримки опікунів, гармонізація законодавства з міжнародними стандартами, розвиток цифрових сервісів для обліку та супроводу, створення мобільних груп соціальної допомоги. Також для створення ефективної системи моніторингу та контролю за умовами утримання дітей необхідно запровадити обов'язкову реєстрацію випадків тимчасового влаштування дітей, визначити при цьому фіксований графік планових та позапланових візитів перевіряючих умови проживання дітей, незалежний зовнішній моніторинг, встановити санкції за зловживання та надійний захист персональних даних дітей, що залишились без батьківської опіки.

Підкреслено, що захист права дитини на сімейне виховання – це не лише юридичний обов'язок, а й моральний пріоритет держави, що формує основу для відбудови суспільства. Стаття актуалізує необхідність гнучких, адаптивних механізмів, спрямованих на забезпечення стабільності, безпеки та психоемоційного благополуччя дітей у кризових умовах.

Ключові слова: права дитини, воєнний стан, майбутнє, опікунство, піклування, реалізація прав дитини, захист, підтримка, сімейна турбота.

Yunina M.P., Krasilnikov V.P. Realization of the child's right to family care through guardianship and custody in conditions of martial law.

The article examines the problem of realizing the child's right to family care through guardianship and custody institutions in the context of martial law in Ukraine. At the same time, attention is focused on the growing risks of losing the family environment due to mass displacement, evacuation, loss of parents, and destruction of infrastructure. The article also analyses the current legislation in this area, in particular the provisions of the Civil and Family Codes and the norms of the Law 'On the

Protection of Children', while pointing to the adaptation of the current legislation to the realities of war (simplified guardianship procedures, temporary placement of children under the supervision of military administrations).

The key challenges have been analysed and identified, including the lack of documents for children, the shortage of qualified specialists, and insufficient coordination between authorities and international organisations. Based on data from the Ministry of Social Policy, the dynamics of the growth of family-based forms of child placement (guardianship, foster families) and the decline in institutional care are shown, which is currently combined with an acute need for rapid response, psychological support, and digital transformation of the system.

The authors propose a set of measures to regulate guardianship and custody relations with a view to effectively implementing children's rights to family care in conditions of martial law, in particular, strengthening support for guardians, harmonising legislation with international standards, developing digital services for registration and support, and creating mobile social assistance teams. In order to create an effective system for monitoring and controlling the conditions in which children are kept, it is also necessary to introduce mandatory registration of cases of temporary placement of children, to establish a fixed schedule of scheduled and unscheduled visits by inspectors to check the living conditions of children, independent external monitoring, establish sanctions for abuse and reliable protection of the personal data of children left without parental care.

It is emphasised that protecting the right of the child to family upbringing is not only a legal obligation but also a moral priority of the state, which forms the basis for rebuilding society. The article highlights the need for flexible, adaptive mechanisms aimed at ensuring the stability, safety and psycho-emotional well-being of children in crisis situations.

Key words: children's rights, martial law, future, guardianship, care, realization of children's rights, protection, support, family care.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану особливої гостроти набуває проблема гарантування права дитини на сімейну турботу, оскільки саме війна породжує значні ризики втрати сімейного середовища, посилює соціальну вразливість дітей та зумовлює потребу у швидкому й ефективному реагуванні держави.

Опіка та піклування, як правові механізми захисту, стикаються з новими викликами, серед яких – складність документального підтвердження статусу дитини, труднощі у визначенні законних представників у разі розлуки з батьками, а також нестача ресурсів і кадрового забезпечення у відповідних органах влади. Тому проблема реалізації зазначеного права вимагає комплексного аналізу й пошуку оптимальних шляхів його забезпечення, враховуючи сучасні реалії воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту прав дитини, у тому числі реалізації права на сімейну турботу, знайшли відображення у працях українських і зарубіжних науковців, зокрема у дослідженнях О. Дзери, Н. Кузнецової, Р. Стефанчука, які роблять акцент на правових аспектах опіки та піклування. Суттєвий внесок у розвиток цієї проблематики здійснили й міжнародні документи – Конвенція ООН про права дитини 1989 року, Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 року, що визначають базові стандарти забезпечення інтересів неповнолітніх.

Водночас сучасні українські публікації (І. Голосніченко, В. Кравченко, О. Кравчук) акцентують на необхідності адаптації національного законодавства та практики до умов воєнного стану, що свідчить про актуальність і недостатню розробленість проблеми в сучасних наукових колах.

Метою статті є аналіз нормативно-правових засад реалізації права дитини на сімейну турботу через інститути опіки та піклування в умовах воєнного стану, а також виявлення проблем практичного застосування відповідних норм чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право дитини на сімейне піклування є одним із фундаментальних прав, закріплених як у міжнародно-правових актах, так і в національному законодавстві України. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини 1989 року, яка має статус частини національного законодавства України згідно зі статтями 9 та 20, держава зобов'язана забезпечити дитині право на життя, розвиток, виховання у сімейному середовищі та захист від будь-яких форм зловживань чи недбалого ставлення [1].

Важливо підкреслити, що конвенційні норми визначають пріоритетність сімейного виховання над альтернативними формами піклування, сприяючи збереженню психологічного та соціального благополуччя дитини.

У національному правовому полі питання опіки та піклування врегульовані в Цивільному кодексі України (статті 55-79), які детально регламентують порядок встановлення опіки, піклуван-

ня, права та обов'язки опікунів, а також механізми контролю за їх діяльністю. Сімейний кодекс України (статті 243-251) додатково визначає юридичні засади реалізації права дитини на сімейне піклування, зокрема, порядок встановлення батьківських прав, умов передачі дитини під опіку та піклування, а також процедури захисту інтересів дитини у випадках позбавлення батьківських прав або неможливості батьків виконувати свої обов'язки. Закон України «Про охорону дитинства» закріплює державні гарантії захисту прав дитини, підкреслюючи пріоритетність сімейних форм виховання, водночас передбачаючи необхідність державного втручання у разі загрози інтересам дитини.

Окрім цього, низка підзаконних нормативно-правових актів регулює питання організації та функціонування установ опіки і піклування, забезпечення соціального супроводу дітей, які залишилися без піклування батьків, а також механізми підтримки сімей у складних життєвих обставинах. Така багаторівнева регламентація створює комплексну систему захисту прав дитини, спрямовану на забезпечення її повноцінного розвитку у сприятливому сімейному середовищі, що відповідає сучасним міжнародним стандартам у сфері прав дитини.

Серед ключових документів, які деталізують механізми реалізації права дитини на сімейне виховання, слід відзначити постанови Кабінету Міністрів України щодо функціонування служб у справах дітей, положення про діяльність центрів соціальних служб, а також численні методичні рекомендації Міністерства соціальної політики України щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм. Зокрема, у воєнний період були ухвалені окремі нормативні акти, які передбачають спрощені процедури встановлення опіки над дітьми, евакуйованими або переміщеними внаслідок бойових дій.

Окремо варто наголосити на важливості соціального супроводу таких дітей. Йдеться не лише про документальний супровід чи організацію їх проживання, а передусім про цілісну підтримку, що охоплює психологічну реабілітацію, адаптацію до нових умов, забезпечення доступу до освіти, медицини та правової допомоги. Саме ці чинники дозволяють дитині інтегруватися у нове середовище, мінімізувати травматичні наслідки втрати родини та війни, а також забезпечити сталість її розвитку в умовах невизначеності [8, с. 324].

Водночас державна система повинна бути гнучкою й адаптивною до змін, що виникають внаслідок військових дій. Зокрема, сьогодні необхідно вдосконалити механізми співпраці органів опіки з військово-цивільними адміністраціями, міжнародними гуманітарними організаціями та благодійними фондами, які безпосередньо долучаються до захисту прав дитини. Успішна реалізація права дитини на сімейну турботу неможлива без формування єдиної цифрової бази обліку дітей, що дозволить здійснювати їх ефективний моніторинг, координацію дій державних органів та громадських ініціатив [8, с. 324].

Таким чином, багаторівнева нормативно-правова регламентація, адаптована до умов воєнного стану, має слугувати надійним інструментом забезпечення права кожної дитини на життя, гідність, безпеку та виховання в родині. Вона повинна бути не лише декларативною, а дієвою та гнучкою, здатною відповідати на безпрецедентні виклики, що постали перед українським суспільством.

Щоб досягти цього, необхідно забезпечити ефективну координацію між державними органами, міжнародними партнерами та громадянським суспільством, яка дозволить оперативно реагувати на ситуації, що виникають під час воєнного стану. Особливу увагу слід приділяти підтримці сімей з дітьми, створенню безпечного середовища, збереженню соціальних зв'язків та забезпеченню доступу до освіти і медичної допомоги. Такий підхід дозволить не тільки захистити права дітей, а й зміцнити суспільну стійкість, заклавши фундамент для майбутнього відновлення та розвитку країни.

Право дитини на сімейне піклування є фундаментальним принципом захисту прав дитини і закріплене не лише у міжнародних актах, таких як Конвенція ООН про права дитини 1989 року, але й у системі національного законодавства України, що забезпечує механізми реалізації цього права в умовах сучасних викликів. Українське законодавство передбачає комплексний підхід до регулювання інститутів опіки та піклування, які спрямовані на захист інтересів дитини в разі відсутності або неможливості здійснення батьківського піклування.

Зокрема, Цивільний кодекс України визначає правові основи встановлення опіки і піклування, права та обов'язки опікунів, а також порядок контролю за їх діяльністю, що є гарантією належного догляду і виховання дитини.

Сімейний кодекс України, у свою чергу, закріплює організаційні засади функціонування органів опіки та піклування, визначає їх повноваження, а також умови здійснення контролю за дотриманням прав дитини у сімейному оточенні. Важливо зазначити, що у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, правове регулювання даної сфери зазнало суттєвих змін, спрямованих на оперативне реагування на кризові ситуації та забезпечення невідкладного захисту дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Крім того, Постанова Кабінету Міністрів України № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» чітко закріплює можливість органів опіки та піклування в умовах воєнного стану здійснювати тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківської опіки, під нагляд військових адміністрацій. Такий механізм тимчасового захисту дозволяє забезпечити не лише фізичну безпеку дітей, але й створити необхідні умови для їх соціальної стабільності та нормального розвитку. Це рішення має особливе правове значення, оскільки дозволяє швидко реагувати на кризові ситуації, пов'язані з війною, зберігаючи при цьому ключові принципи захисту прав дитини, передбачені міжнародним та національним законодавством. Таким чином, правовий інструментарій, закріплений цією постановою, стає важливою гарантією збереження життя та добробуту дітей у складні воєнні часи.

Як вже було підкреслено, спрощення процесу призначення опікунів є важливим для гарантування дітям необхідної сімейної турботи без зайвих формальностей. Це дає можливість швидко відповідати на потреби дітей, які потрапили у важкі життєві обставини, забезпечуючи їх безпеку та підтримку. Водночас, надзвичайно важливо підкреслити необхідність посилення нагляду за дотриманням прав дітей, котрі перебувають під опікою або піклуванням. Це допомагає встановити рівновагу між швидкістю та ефективністю захисту прав дитини, що є першочерговим завданням для державних органів.

Позитивною рисою цього підходу є не лише вдосконалення процесу призначення опікунів, а й у забезпечення безперервного контролю за умовами та якістю опіки. Це дає змогу оперативно реагувати на будь-які порушення та гарантує дітям надійний захист від потенційних ризиків. Такий підхід сприяє підтримці безпеки та благополуччя дітей, ставлячи захист їх прав на перше місце.

Такий комплексний підхід відповідає сучасним стандартам міжнародного права і є необхідним для ефективного забезпечення права дитини на сімейне піклування в умовах воєнного часу, де особлива увага приділяється не лише фізичній безпеці дітей, а й їх психоемоційному благополуччю та соціальній адаптації [9].

У реальних умовах війни органи опіки та піклування стикаються з численними викликами: масовість втрати батьків, евакуація за кордон, знищення документації, нестача спеціалістів. Внаслідок цього суди все частіше визнають юридичні факти на підставі довідок військових адміністрацій, рішень гуманітарних центрів тощо [8, с. 328].

Одним із пріоритетів державної політики є забезпечення сімейного виховання для дітей, які залишилися без батьківського піклування, особливо в умовах війни, яка різко збільшила кількість таких дітей. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, кожна дитина має право зростати у безпечному родинному середовищі, а інституційні форми догляду повинні застосовуватись лише як крайній захід. В Україні впродовж останніх років держава цілеспрямовано розвиває сімейні форми виховання як альтернативу інтернатам: мова йде про опіку, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, а також патронат [8, с. 327].

На основі офіційних даних Міністерства соціальної політики України (Таблиця 1) [6] і можна зробити висновок про стабільне зростання частки дітей, охоплених індивідуальними формами сімейного виховання, зокрема влаштуванням у прийомні сім'ї та під опіку. Така тенденція є позитивним сигналом щодо ефективності реалізації державної політики де інституція реалізації, спрямованої на мінімізацію перебування дітей у закладах інтернатного типу та сприяння їх соціалізації в сімейному середовищі.

Таблиця 1. *Форми влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану (за даними Мінсоцполітики, 2022-2024 рр.)*

Форма влаштування	2022	2023	2024	Динаміка (%)
Призначення опіки/піклування	4 312	5 014	5 720	+32,6
Влаштування у прийомні сім'ї	1 238	1 541	1 774	+43,3
Влаштування у дитячі будинки сімейного типу	928	1 030	1 155	+24,4
Тимчасове влаштування під наглядом військ. адм.	517	702	934	+80,7
Перебування в закладах інституційного догляду	3 101	2 785	2 401	-22,6

Джерело: [6].

Проте війна внесла корективи: через активні бойові дії, внутрішнє переміщення населення, руйнування соціальної інфраструктури та втрату зв'язку з родинами багато дітей опинилися в

особливо вразливого становищі. Органи опіки та піклування часто змушені діяти в екстремальних умовах, забезпечуючи швидке тимчасове влаштування дитини з подальшим з'ясуванням її статусу та пошуком постійної родини.

Водночас, збільшення кількості дітей у прийомних родинах та під опікою висвітлює актуальні потреби у посиленні системи підтримки опікунів і прийомних батьків, які виконують важливу соціальну функцію захисту та виховання дітей, що залишилися без батьківського піклування.

Крім того, в умовах воєнного стану виникає потреба в оперативному прийнятті рішень щодо тимчасового догляду без судових процедур, що вимагає гнучкості в правовому регулюванні. Водночас, актуальними залишаються питання якісного супроводу опікунів і прийомних батьків, забезпечення їх навчання, надання психологічної та юридичної допомоги. Посилення міжвідомчої координації (служб у справах дітей, центрів соціальних служб, органів юстиції, освітніх і медичних установ) є необхідною умовою для ефективного влаштування та захисту прав кожної дитини.

Сучасні виклики, викликані воєнними діями, значно ускладнюють роботу системи опіки, зокрема через нестабільність життєвих умов, проблеми доступу до соціальних та медичних послуг, а також ризики порушення психоемоційного стану дітей. Ці обставини зумовлюють необхідність комплексного та скоординованого реагування з боку державних і громадських інституцій, що включає не лише матеріальну підтримку, а й психологічний супровід, навчання та професійну допомогу опікунам і прийомним родинам.

У Таблиці 2 наведено узагальнення ключових проблем, які виникають під час реалізації опіки та піклування в сучасних умовах, зокрема проблеми законодавчого забезпечення, організаційної підтримки, координації між різними суб'єктами опіки, а також питання моніторингу та контролю за дотриманням прав дітей у цих інститутах [6]. Вирішення цих проблем є необхідною передумовою для забезпечення стабільного функціонування системи сімейного виховання, а також для підвищення її адаптивності до кризових викликів воєнного часу.

Таблиця 2. Проблеми реалізації опіки і піклування в умовах воєнного стану

Проблема:	Наслідки:
Відсутність документів у дитини	Унеможливлення оформлення опіки
Евакуація/переміщення з окупованих територій	Втрата зв'язку з рідними, правовий вакуум
Руйнування інфраструктури органів опіки	Відсутність доступу до адмінпослуг
Перевантаження судів	Затримки у прийнятті рішень
Нестача кваліфікованих фахівців	Низька якість супроводу дитини
Відсутність електронного реєстру статусу дітей	Неможливість швидкого реагування

Джерело: аналітичний огляд Національної соціальної сервісної служби України, 2024 р. [6].

Загалом, незважаючи на складні обставини, Україна демонструє поступове зміцнення системи захисту прав дітей, залишених без батьківського піклування. Пріоритетом має залишатися пошук кожній дитині не просто формального опікуна, а безпечного, турботливого та стабільного родинного середовища, яке сприятиме її всебічному розвитку й відновленню після пережитих травм. Реалізація цього завдання - не лише обов'язок держави, а й ознака її зрілості, гуманізму й стратегічного бачення майбутнього [6].

Запровадження комплексних заходів для підтримки прийому родини та опікунів, а також систематичний аналіз і вдосконалення нормативно-правової бази можуть суттєво підвищити ефективність захисту прав дитини на сімейне турботу, що є критичним місцем для її гармонійного розвитку та соціальної інтеграції.

Ці кроки здатні посприяти створенню кращих умов для дітей, що перебувають під опікою або у прийомних родинах, піклуючись про їхній фізичний та психічний стан. Зокрема, удосконалення правової бази здатне внести ясність у визначення прав та обов'язків усіх, хто бере участь у цьому процесі, та допоможе швидше залагоджувати конфліктні випадки. Паралельно з цим, розробка програм підтримки та забезпечення психологічної, медичної та соціальної допомоги може гарантувати гармонійний та здоровий розвиток кожної дитини, незважаючи на її сімейне становище. Особливо важливо забезпечити інклюзивність таких програм та їхню доступність у всіх регіонах країни, щоб кожна дитина, незалежно від місця проживання, отримувала необхідну підтримку. Такий підхід сприятиме зміцненню довіри у суспільстві та створенню справді безпечного середовища для зростання та розвитку дітей [6].

Актуальним залишається запровадження інноваційних механізмів, здатних адаптувати систему опіки та піклування до складних умов воєнного стану. Серед таких новацій – впровадження електронної фіксації статусу дитини, яка дозволяє оперативно виявляти та обліковувати дітей, що залишилися без батьківського піклування внаслідок бойових дій або евакуації. Це сприяє забезпеченню прозорості процедур влаштування, запобіганню повторному влаштуванню однієї й тієї ж дитини, а також пришвидшує доступ до правової та соціальної допомог [7, с. 408].

Групи соціального супроводу, які складаються із працівників служб у справах дітей, психологів, юристів та представників громадських організацій, є важливим ресурсом у часи воєнного конфлікту. Ці групи забезпечують допомогу дітям шляхом виїзду на місце подій, надають їм підтримку, встановлюють їхню ідентичність, та допомагають забезпечити їм тимчасове або постійне притулок. З урахуванням складних умов та обмеженого доступу до деяких територій, мобільні групи стають незамінними для захисту прав дітей в цих обставинах.

Не менш важливим є спрощення документообігу, що дозволяє значно зменшити час на підготовку та оформлення необхідних рішень, актів, висновків, довідок тощо. На практиці це означає, що рішення про тимчасове влаштування дитини можуть прийматися за спрощеною процедурою, з подальшим доповненням пакету документів, що дозволяє гарантувати безперервність соціального захисту та мінімізувати ризики для дитини.

Запровадження попереднього узгодження кандидатур опікунів ще до судового розгляду є важливим нововведенням. Цей підхід дає змогу швидко призначати опікунів чи піклувальників тоді, коли стандартна судова процедура затягується або взагалі неможлива. Це особливо актуально в складних обставинах, таких як тимчасово окуповані території, зони активних бойових дій або під час евакуації. Незважаючи на прискорену процедуру, головним пріоритетом залишається захист найкращих інтересів дитини. Це означає, що будь-яке рішення має гарантувати дитині безпеку, стабільність умов життя, можливості для розвитку та, за можливості, збереження зв'язків з родиною

Додатково, слід підтримувати розвиток міжвідомчого обміну інформацією між установами через цифрові платформи. Це допоможе інтегрувати дані з різних державних органів для забезпечення захисту прав дітей і уникнення дублювання або втрати інформації. Такий єдиний інформаційний простір сприятиме постійному супроводу дитини, незалежно від того, де вона знаходиться [9].

Інноваційні підходи також повинні включати розвиток освітніх онлайн-платформ для підготовки та підвищення кваліфікації кандидатів в опікуни, прийомних батьків, працівників служб у справах дітей. Це особливо важливо в умовах обмеженої мобільності та потреби у швидкому реагуванні на зміну законодавства, нормативів, стандартів допомоги.

Отже, в умовах війни інновації стають ключовим елементом для ефективного захисту прав дітей. Створення гнучкої та реагуючої системи догляду за дітьми є великим викликом для України як суспільства, що прагне захищати права та гідність кожної дитини. Це вимагає відповіді від держави, яка поважає принципи права та гуманізму, а також віддає перевагу благополуччю дітей.

У сучасних умовах реалізація права дитини на сімейну турботу через опіку та піклування в Україні має ключове значення для забезпечення стабільного розвитку дитинства, особливо з огляду на наслідки повномасштабної збройної агресії. Попри активізацію зусиль держави, низка нормативних, організаційних і кадрових проблем продовжують ускладнювати реалізацію цього права. Зокрема, на практиці виявляється недостатність законодавчих механізмів адаптації процедур опіки й піклування до умов воєнного стану, нерівномірність регіональної спроможності органів опіки, дефіцит підготовлених фахівців та неналежне фінансування системи.

Зміцнення законодавчої бази з урахуванням викликів війни має бути пріоритетом. Доцільним є розроблення спеціальних процедур для оперативного встановлення тимчасової опіки, удосконалення правового статусу дітей, евакуйованих або переміщених у межах країни чи за кордон, а також гармонізація внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами захисту прав дитини, зокрема Конвенцією ООН про права дитини [7, с. 412].

Важливим напрямом також є розвиток цифрових сервісів, що дозволяють здійснювати реєстрацію, облік, контроль та соціальний супровід дітей, які втратили батьків або залишились без піклування, в тому числі в режимі онлайн за умов бойових дій або переміщення.

Суттєвою складовою реалізації цього права є посилення підтримки опікунів, піклувальників, прийомних і патронатних родин. Йдеться як про фінансову підтримку, так і про правову, психологічну й соціальну допомогу.

У випадку надзвичайних обставин важливо розглянути можливість надання більш широких повноважень органам опіки та піклування можна зазначити це місцеве самоврядуванні, щоб вони могли приймати самостійні рішення, особливо в критичних ситуаціях, коли немає можливості чекати на рішення суду.

На нашу думку, реалізація права дитини на сімейне виховання в умовах війни – це не лише юридичне зобов'язання, але й моральна, гуманітарна відповідальність держави, що має проявлятися у цілісній політиці захисту дитинства. Саме через збереження дитячого зв'язку з родиною, нехай і не біологічною, держава здатна забезпечити дітям не лише правовий захист, а й емоційну стабільність, почуття безпеки й приналежності, що є основою для формування повноцінної особистості в умовах повоєнної відбудови країни.

Таким чином, вдосконалення системи опіки та піклування, її адаптація до реалій воєнного часу та зміцнення міжвідомчої співпраці мають стати елементами національної стратегії збереження майбутнього української нації – її дітей.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що реалізація права дитини на сімейну турботу через інститути опіки та піклування набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування внаслідок збройної агресії, масові переміщення, втрата документів та дезорганізація соціальних служб вимагають оперативного реагування з боку держави та правозастосовних органів. Чинні нормативні акти дають основу для врегулювання відносин опіки та піклування, але вимагають конкретних змін, зокрема вдосконалення поняття тимчасових сімейних форм піклування (патронат, тимчасова прийомна сім'я, тощо) та закріпити пов'язані з цим права та обов'язки їх учасників; встановити державні гарантії для тимчасових опікунів/піклувальників та дітей, зокрема, встановивши відповідні цільові виплати, право на отримання соціальних послуг, тощо; встановлення вимог щодо обов'язкового супроводу, навчання та захисту опікунів (проведення первинного інструктажу/онлайн-курсу, психологічної підтримки); забезпечення контролю за дотриманням прав дитини в прийомних сім'ях чи закладах. Також для створення ефективної системи моніторингу та контролю за умовами утримання дітей необхідно запровадити обов'язкову реєстрацію випадків тимчасового влаштування дітей, визначити при цьому фіксований графік планових та позапланових візитів перевіряючих умови проживання дітей, незалежний зовнішній моніторинг, встановити санкції за зловживання та надійний захист персональних даних дітей, що залишились без батьківської опіки.

Таким чином, у воєнний період держава повинна забезпечити не лише формальне дотримання прав дитини, а й створити реальні механізми для надання сімейної турботи кожній дитині, що опинилася в складних життєвих обставинах. Це – ключовий показник гуманності та правової зрілості нашого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення 10.11.2025).
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (в редакції станом на 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (в редакції станом на 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (дата звернення 10.11.2025).
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення 10.11.2025).
5. Рада адвокатів Київської області. Дайджест правових позицій Верховного Суду у справах про призначення опікуна. URL: <https://radako.com.ua/dajdzhest-pravovyh-pozyczij-verhovnogo-sudu-u-spravah-pro-pryznachennya-opikuna>.
6. Офіційні статистичні звіти Міністерства соціальної політики України за 2022-2024 рр. URL: https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/_2024_.pdf.
7. Сімейне право України: підручник / за ред. А.О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
8. Дякович М.М. Сімейне право України: навч. посіб. / М.М. Дякович. Харків: ЕКУС, 2022. 416 с.
9. Чернега В.М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія, К.: Ліра-К, 2022. 508 с.
10. Про затвердження Правил опіки та піклування: Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.99 № 34/166/131/88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99#Text>.
11. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>.